
MESTRES A LA NARRATIVA INFANTIL: UNA APROXIMACIÓ A L'ANÀLISI DE LES SEVES CARACTERÍSTIQUES

Núria Obiols i Suari¹
Universitat de Barcelona

Introducció

«Y si no volvemos a vernos, recuerda de vez en cuando a tu maestro de tercero que te ha querido».² Amb aquestes tendres paraules, s'acomiada d'un dels seus alumnes el Sr. Crosetti, mestre de l'emblemàtica obra *Cuore* d'Edmondo de Amicis (1846-1908)³. Fragments com aquest, entre d'altres, ens han permès captar algunes característiques dels mestres a la literatura infantil. Una figura fonamental en la vida i formació dels nens i nenes que, en la ficció en general, ha fet acte de presència de variades formes: «...encontramos en multitud de textos el esbozo en sepia, entre el elogio y el ajuste de cuentas, de los maestros y de las maestras que alborotaron las conciencias infantiles y adolescentes con sus saberes, sus ilusiones, su ternura, su indiferencia, su crueldad o sus castigos».⁴ Amb tendresa, com deia Crosetti, a vegades amb humor i, sovint, amb altes dosis d'implicació i vocació professional.

En aquest treball, hem observat als mestres dins la panoràmica de la literatura infantil mitjançant una selecció d'obres publicades al segle XX, amb l'excepció de *Cuore* (1876) que correspon a finals del XIX, una de les novel·les on hi té molt protagonisme. D'altra banda, volem insistir en la idea que es tracta d'un treball aproximatiu i que, per tant, encara resta feina a fer per captar amb profunditat els trets dels docents a la literatura infantil. A hores d'ara, la selecció s'ha fet buscant contes o novel·les on el mestre hi tingui prou presència com per fer-ne una anàlisi.

Mestres i la seva representació a la literatura infantil: a la recerca del personatge i la seva anàlisi

Navegar per l'immens oceà de la literatura infantil no és una tasca massa senzilla quan es tracta de trobar mestres com a personatges que tinguin una certa entitat en la història.

1. Contacto: nobiols@ub.edu

2. AMICIS, Edmondo de: *Corazón*, Madrid, Alba, 1970, p. 145.

3. *Cuore* va ser una novel·la publicada l'any 1876 on es narren diversos esdeveniments amb una clara intencionalitat educativa. Com a detall interessant, cal destacar que sorgir de les seves pàgines el conegut Marco, protagonista de la famosa sèrie de dibuixos animats, concretament del capítol *De los Apeninos a los Andes*. Ha estat escollida per l'ampli repertori de mestres que hi és present.

4. LOMAS, Carlos: *Érase una vez la escuela. Los ecos de la escuela en las voces de la literatura*, Barcelona, Graó, 2007, p. 24.

Molt ràpidament ens vam adonar que no era un bon criteri fer una selecció de llibres en que els mestres en fossin els protagonistes. Així, doncs, vam decidir ampliar el nombre de llibres per considerar aquells on els i les mestres fossin personatges rellevants en els fils argumentals analitzats, tant si n'eren protagonistes com si no.

Per fer la recerca, vam consultar el fons històric de literatura infantil que actualment es troba ubicat a la Biblioteca Xavier Benguerel. Per saber quins llibres podrien ser d'interès, abans vam consultar diverses obres especialitzades en l'estudi de la literatura infantil.⁵ D'altra banda, pel que fa als llibres seleccionats des de la dècada dels anys 80 fins al moment actual, vam consultar la revista CLIJ –*Cuadernos de Literatura Infantil y Juvenil*– i el seu apartat de novetats editorials, així com el catàleg col·lectiu de la Xarxa de Biblioteques de la província de Barcelona. Als llibres trobats fins al moment, hi vam afegir alguns que eren d'àmplia difusió entre el públic infantil i, com a darrer criteri per a totes les obres, calia que s'emmarquessin en un context quotidià per tal de captar millor les característiques del personatge. Si el context és de fantasia poden aparèixer trets que emmascaren el perfil dels personatges que busquem en aquest treball.

Aquest procediment ens va permetre fer un llistat d'un total de 33 llibres, en els quals, hi apareixen 48 mestres, donat que, en algunes obres, aquest personatge és col·lectiu. En aquests casos, hem partit del criteri de fer-ne una anàlisi conjunta per poder extreure més informació al respecte. Val a dir que, en aquests llibres, destaquen especialment algunes series narratives que han tingut un gran èxit entre el públic infantil, com per exemple, *Manolito Gafotas*, *El diari del Greg* o *Diari d'una penjada*. En alguna d'elles, el mestre o la mestra han estat un únic personatge per a tota la sèrie. Considerant tots aquest aspectes, cal dir que els 33 llibres quedarien emmarcats en un total de 19 marcs narratius.

Per a fer l'anàlisi dels personatges, hem creat una graella que ens ha permès recollir les dades generals de l'obra: títol, any de la primera edició, autor/a i il·lustrador/a, llengua original i de l'edició consultada, localització, gènere literari, elements estilístics dominants i el context i l'època en que s'ubica la narració. Posteriorment, ens hem centrat amb les dades del personatge mestre, contemplant la seva situació narrativa -si n'és protagonista, secundari, col·lectiu o individual-, el sexe i l'edat, la seva caracterització física, situació familiar i social, caracterització psicològica, moral, així com la professional, per tal de captar el seu estil docent. Cadascuna d'aquestes característiques ha estat concretada mitjançant les claus narratives i visuals que ens fan deduir-les. Finalment, hem recollit quina seria la finalitat de l'obra i si la història narrada té una moralina molt o poc explícita.

5. BRAVO-VILLASANTE, Carmen: *Historia de la literatura infantil española*, Madrid, Escuela Española, 1979; CENDÁN PAZOS, Fernando: *Medio siglo de libros infantiles y juveniles*, Madrid, Ediciones Pirámide, 1986; GARCÍA PADRINO, Jaime: *Libros y literatura para niños en la España contemporánea*, Salamanca, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1996; BASSA, Ramon: *Literatura infantil, missatge educatiu i intervenció socioeducativa*, Palma de Mallorca, Publicacions de la Universitat de les Illes Balears, 1995; CASTILLO, Montserrat: *Grans il·lustradors catalans*, Barcelona, Barcanova, 1997; OBIOLS SUARI, Núria: *Mirando cuentos. Lo visible e invisible en las ilustraciones de la literatura infantil*, Barcelona, Laertes, 2004.

Mestres i gènere literari: el drama, el realisme i l'humor

Les obres analitzades combinen estils i gèneres literaris que cavalquen entre l'humor, el realisme i el drama. En algunes d'elles, el mestre és un personatge amb evident caire de tristesa, alhora que amb certa dosi de moralitat que consisteix, bàsicament, en remarcar la seva funció docent. Ho veiem en aquestes paraules del protagonista de *Viaje alrededor de la clase* (1909), on es recull quin és, metafòricament, el propòsit d'un bon mestre: «... la escuela es como un campo; el maestro siembra la semilla del saber y de la virtud en las tiernas inteligencias confiadas a su cuidado!»⁶ I en aquestes paraules del Sr. Perboni, un dels mestres de *Cuore* (1886): «Yo no tengo familia. Mi familia sois vosotros. Hasta el año pasado tenía a mi madre: se ha muerto. Me he quedado solo. En el mundo sólo os tengo a vosotros. Ya no tengo otro cariño ni otra preocupación. Vosotros tenéis que ser mis hijos. Yo os quiero y es preciso que vosotros me queráis. No quiero tener que castigar a nadie.»⁷

Aquest to melangiós, tot i que amb estils molt diferents, el trobem en altres obres com *A la sombra del maestro* (1995), en la que Juan Farias fa un retrat costumista d'un mestre d'escola rural, un noi treballador i honrat que és assetjat per un alcalde sospitós de corrupció i caciquisme. A la novel·la es forja una narració plena de moments emotius, emboirats i ubicats en unes terres gallegues on els infants són un sostén econòmic per a la seves famílies i, per tant, la seva assistència escolar es veu clarament minvada quan pertoca recollir cloïsses, feina a la que es dedica la pràctica totalitat dels habitants del poble.

L'humor ha estat també molt present en la literatura infantil i en les publicacions periòdiques quan ha tractat la figura docent.⁸ Un molt bon exemple n'és l'entranyable *Senior Ruch, mestre d'estudi* on se'ns narra les peripècies d'un pobre ruc que, cansat de la seva trista condició, decideix escapar i exercir de mestre, situació que genera divertides anècdotes que ens remetent al consell moral de no tenir desitjos inassolibles.⁹

Seguint amb la línia humorística, a la dècada dels anys 90, apareix una sèrie narrativa que assoleix un gran èxit editorial. Es tracta de *Manolito Gafotas*, d'Elvira Lindo, en la que trobem a una mestra ben curiosa. Estem parlant de la *Sita Asunción*, que apareix, pràcticament, en totes les novel·les de la saga (exceptuant-ne un parell) i assolint una rellevància molt marcada. La Sita arriba a fer-se tan entranyable com imprescindible, tant per al propi Manolito, com per als lectors: «..... yo a mi sita la quiero lejos, pero la quiero» (Lindo, 1994, p.62). Es tracta d'un personatge tremendament irònic, però tan caricaturesc en sí mateix que permet fer burla de qüestions molt properes als mestres: «Este año quiero que preparemos el carnaval como si fuera el último carnaval de nuestra vida (...) y tenéis que demostrar a todo el mundo que sois unos niños como Dios mandan

6. MARINEL-LO, Manel: *Viaje alrededor de la clase*, Barcelona, Blas Camí, 1909, p. 6-7.

7. AMICIS, *op. cit.*, p. 10.

8. És notori el gran nombre de caricatures sobre mestres i escenes escolars que han estat present en molts formats. Entre ells, els de les publicacions periòdiques i que els especialistes s'han ocupat de recollir (Manacorda, 1992). També el teatre se n'ha fet ressó humorísticament, com per exemple, l'obra *El maestro de escuela* (1881) de Juan del Persal que va obtenir grans apaludiments (<http://bvpb.mcu.es/museos/es/consulta/registro.cmd?id=437177>).

9. CREHUET, Pompeu: *Senior Ruch, mestre d'estudi*, Barcelona, Baguñà, 1908.

y no esos delincuentes que parecís».¹⁰ És a dir, la idea que empara l'obra és la del desig, encara que carregat de fortes dosis d'ironia, d'un futur millor per als seus alumnes, la qual cosa comentarem al proper apartat.

A tall de resum, siguin les obres d'un gènere o altre -humor, drama o realisme- podem observar que no hi ha una línia cronològica que els faci representatius de cap època en concret.

El bon tarannà docent dels mestres i l'esperança d'un futur millor

En termes generals, la meitat aproximadament dels mestres analitzats acostumen caracteritzar-se pel seu bon tarannà professional. Són molt responsables i es prenen seriosament la seva feina. També tenen un punt de severitat amb els seus alumnes, tot i que són molt afectuosos amb ells. Com a estil docent destacaríem que, en algun moment, hi ha certes *transgressions* docents amb ànim d'innovar, de trencar motlles. Amalia Zapatero, protagonista de *La profesora que feia faltes d'ortografia*, busca inventar noves grafies per als seus alumnes i comet incorreccions ortogràfiques per tal de motivar-los a escriure amb propietat. Per un altre costat, AJ —a *La mestra Flo no sap fer ni la O* (2012)— ens relata com la docent els diu als seus alumnes que no té ni la més mínima idea de multiplicar, ni de llegir, ni d'escriure, estratègia que fa servir per motivar-los a aprendre'n per tal d'ensenyar-li a ella. I Nicómedes Peribáñez, protagonista de *El maestro y el robot* (1983) és el docent qui millor representa la reivindicació de l'aprenentatge significatiu, i molts dels principis de l'escola activa, per als seus alumnes, tractant d'incorporar les seves habilitats, els seus interessos, en definitiva, la seva veu a l'escola. Molt més llunyà en el temps, el protagonista de *Viaje alrededor de la clase* (1909), pretén estimular als seus alumnes aprenent la història dels objectes quotidians, dels que tenen més a la vora (el tinter, el paper...). Mariasun Landa ens presenta un docent, a *La bruixa i el mestre* (2001), que es passa el dia explicant contes als seus petits deixebles, els quals resten ben embadalits davant tan sensacional narrador.

Sobre aquests mestres amb un bon tarannà docent, ens agradaria afegir una altra qüestió que considerem prou interessant i és que, molts d'ells, volen mostrar als seus alumnes un futur esperançador. En aquests casos, el present no ho és massa. Els nens i nenes provenen de famílies amb pocs recursos i l'ambient està impregnat d'un cert esperit conformista, resignat: «Vosotros, delincuentes, erais hasta hace media hora que empezó el recreo, la vergüenza de Madrid, pero todo esto se va a arreglar en los próximos quince días»¹¹ els diu la Sita Asunción que no escatima qualsevol canal de comunicació per mostrar que els seus alumnes poden arribar a ser alguna cosa més que una colla de marginats socials. Aquest crit per a la igualtat social també el trobem en l'obra *A la sombra del maestro* (1995), quan aquest no està gens disposat que els nens i nenes vagin a treballar en comptes d'anar a l'escola i ho fa saber immediatament a l'alcalde, la qual cosa li acaba costant molt car: «Al maestro, por empeñarse en enseñar, que es decir verdades,

10. LINDO, Elvira: *Manolito Gafotas*, Madrid, Alfaguara, 1994, p. 105.

11. LINDO, Elvira: *Manolito tiene un secreto*, Madrid, Alfaguara, 2002, p. 19.

le quitaron la escuela.¹² Un final similar al de *La profesora que feia faltes d'ortografia*¹³ i que recorda a moltes pel·lícules en les que el docent *transgressor*, aquell qui busca canvis considerats perillosos per determinats estaments socials, és apartat de la institució.¹⁴

Certament hi ha un altre grup de mestres on aquesta tendència a innovar, a aportar nous aires pedagògics a la professió, no hi és tan palesa. Tenen un tarannà més aviat convencional —per exemple, a les series del Greg i la Nikki— i no mostren un gran afecte pels seus alumnes, la qual cosa seria molt característica de les monges de la *Celia en el colegio* (1934) que són les encarregades de custodiar a la trapella criatura.

Mestres com a models ideals amb vides solitàries.

Els personatges analitzats presenten unes característiques, personals i professionals que podrien considerar-se, en alguns casos, un model ideal. És a dir —i sense que les èpoques es pugui considerar una variable significativa— els mestres encarnen un personatge ideal. Dels mestres analitzats, podrien agrupar-se segons la seva proximitat a aquest concepte d'idealitat que es caracteritzaria per ser molt bondadosos, abnegats, vocacionals i afectuosos amb els seus alumnes. Un cúmul de virtuts que trobem en frases com les següents: «...recordaré los dos años que pasé en tu clase, donde tantas cosas aprendí, donde tantas veces te vi enferma y cansada, pero siempre activa, siempre indulgente, angustiada si alguno cogía un mal vicio en la forma de escribir...»;¹⁵ o en aquesta altra: «Amo al maestro como a otro padre; me da consejos, me enseña, me ama; por eso siempre, cuando me acuesto, por él al cielo lanzo plegarias» (Torres, 1948, p.89).¹⁶

Els mestres més propers a aquest concepte d'idealitat serien, sense dubte, els 9 personatges de *Cuore* (1886), el protagonista de *Viaje alrededor de la clase* (1909), el de *Fiestas escolares* (1948), Nicómedes Peribáñez, protagonista de *El maestro y el robot* (1983), *A la sombra del maestro* (1995) i Amalia Zapatero, protagonista de *La profesora que feia faltes d'ortografia* (2014). Després segueixen alguns mestres que, tot i que la trama narrativa

Imatge 1: D'esquerra a dreta: El protagonista de *Viaje alrededor de la clase* (1909): La mestra Flo en un moment relaxat imaginada per l'alumne protagonista a *La mestra Flo no sap ni la O* (2014); *La bruixa i el mestre* (2001) i *La mestra Esperança* (2004).

12. FARIAS, Juan: *A la sombra del maestro*, Madrid, Alfaguara, 1995, p. 52.

13. CANALS, Cuca: *La profesora que feia faltes d'ortografia*, Barcelona, Edebé, 2014.

14. OBIOLS SUARI, Núria: «Profesoras y adolescentes en el cine», *Making Of*, 88-89, 2012.

15. AMICIS, *op.cit.*, p. 19.

16. TORRES, Federico: *Fiestas escolares*, Barcelona, Salvatella, 1948, p. 89.

no explicita excessivament les seves virtuts, sí que es desprèn del text una certa idealitat que, en funció del gènere literari, pren unes connotacions o altres. Per exemple, als *Sis Joans* (1928) no es ben bé un mestre ideal el que allí s'hi mostra, però sí que es recull una certa gràcia en el seu estil docent. «És el cas, que el mestre d'aquell poble tot ho feia cantant. Tenia una cantarella que estirant-la un xic per ací o arronsant-la una mica per allà, servia per a tot: per a les taules de sumar i de multiplicar; per a les llistes de pecats que no s'han de fer i per a les oracions més útils» (Riba, 1928, p.102).¹⁷

Però on l'humor agafa una elevada temperatura en el retrat del mestre certament s'emascara aquesta idealitat tan explícita en altres obres, malgrat hi és. Aquest és el cas de *La mestra Flo no sap ni la O* (2014) on se'ns mostra una mestra molt competent, que està a l'aguait de totes les necessitats dels seus alumnes, que és capaç d'exercir la seva professió amb gran responsabilitat, però darrera d'una imatge que, precisament, és a les antípodes de la idealitat. La mestra representa un paper, davant els seus alumnes, en que els diu que no sap fer res i que són ells qui li han d'ensenyar a ella. Amb aquesta antinòmia, pretén estimular als alumnes que sorprenentment s'empassen l'ham i assumeixen les funcions docents amb la despistada mestra: «No hi havia res a fer. La mestra Flo devia ser la professora més tanoca de la història mundial!».¹⁸ Al marge de si la estratègia està ben narrada o l'obra té qualitat literària, la mestra Flo, mitjançant l'engany, ve a representar una mestra preocupada per la seva feina i els seus alumnes. Una mestra ideal, malgrat els matisos humorístics.

Un cas diferent, però que també guarda certa similitud amb l'anterior cas pel sentit de l'humor i aquesta idealitat encoberta, és la mestra de la sèrie *Manolito Gafotas*. *Sita* no és precisament una mostra d'idealitat. Diu *delicuentes* als seus alumnes de forma molt freqüent, cau i es lesiona quan vol fer una entusiasta i espontània exhibició de ball, agafa unes enrabiades colossals, i sovint els hi refrega pels morros als nens i nenes que, un cop jubilada, no els vol tornar a veure mai més a la vida. La força i el carisma del personatge és innegable i fan que el lector -ben bé igual que el Manolito- acabi agafant un gran afecte per aquesta mestra brutal. *Sita* és un personatge ideal en el sentit que, algú que és capaç de dir als seus alumnes «sois tan tontos que no sabéis ni copiar» (Lindo, 1994, p.85), és capaç d'invertir unes esforços titànics en empènyer als seus alumnes per al seu progrés i la superació del seu estigma social.

D'altra banda, tenim aquells mestres entre els qui la idealitat no és, ni molt menys, cap assumpte d'importància. Fan de mestres i, el fil narratiu, no tracta en cap moment de mostrar-nos les seves excelsos qualitats. Fins i tot, hi ha un cas en que justament el conte serveix per al contrari. Avergonyir-lo per la seva immoralitat seria el que trobaríem en el protagonista de *La cerda y el cerdito* (1940). Un fill desagraït que, finalment és castigat per la seva pròpia mare: «Lo que tu acabas de hacer es una marranada; y una marranada sólo puede hacerla un marrano. A indicación de la madre desnudaron a cerdito, que quedó convertido en un verdadero cerdo. Entonces surgieron entre los animales dos perros y dos lobos, y el uno por aquí y el otro por allá se lo comieron vivo. Los ingratos acaban siempre así».¹⁹

17. RIBA, Carles: *Els sis joans*, Barcelona, Joventud, 1928, p. 102.

18. GUTMAN, Dan: *La mestra Flo no sap ni la o*, Barcelona, Brúixola, 2014, p. 20.

19. ANÓNIMO: *La cerda y el cerdito*, Barcelona, Sopena, 1940 (?).

Imatge 2: Il·lustració en que podem veure al protagonista de *La cerda y el cerdito* (1940) renegant de la seva pròpia mare.

D'altra banda, trobem una característica comuna entre aquests mestres dels que no en destaca especialment la idealitat: són personatges clau pel pretext narratiu de l'obra que, en la majoria dels casos analitzats, és humorístic. Un de les exemples més emblemàtics és, sens dubte, *Senyor Ruch, mestre d'estudi* (1908). En ella se'ns relata les desafortunades, alhora que còmiques, aventures d'un ruc que vol emular al seu amo i fer de mestre. L'atzar el porta a un poble on, casualment, n'estaven esperant un i com que ell ja s'havia preocupat d'aconseguir una indumentària adequada, passa desapercebut i assumeix el càrrec fins que les seves bestieses, i el retorn a casa, li fan evident la gran veritat de la història: «Aquest abrich y aquestes ulleres y aquet barret que

portes no t'han servit per fer de sabi. Perquè el barret tapava un cap de ruch y a través dels cristalls de les ulleres ni miraven ulls de bestia y l'abrich no conseguia dissimular la cua...».²⁰ Sense arribar a aquests extrems, trobaríem les cinc monges presents a *Celia en el colegio* (1934). No són ideals perquè, senzillament, l'obra no persegueix aquest propòsit. El veritable propòsit de la sèrie de Celia és fer riure al lector amb unes trames narratives molt ben escrites i amb una protagonista divertida i entranyable.²¹ Per tant, les monges compleixen perfectament el seu propòsit que és el de reprimir a la petita bèstia meravellosa coneguda pel nom de Celia que no desisteix ni un instant de fer de les seves. Aquest fet, té una enorme semblança amb unes sèries literàries que, no obstant, s'allunyen molt de la qualitat literària d'Elena Fortún.²² En elles, el personatge mestre és la *pinça* que serveix per fer lluir al veritable protagonista. El grup de mestres de la sèrie *Diari del Greg* (del 2009 al 2011) i *Diari de la Nikki* (del 2009 al 2001) són persones —10 en el primer cas i 6 al segon— que actuen com a docents molt convencionals. Mestres que, qualsevol dels nosaltres, podria recordar d'una manera molt semblant. S'enfaden, vigilen, castiguen i premien i, de tant en tant, el director fa una xerrada propera als seus alumnes: «m'ha clavat tot el rotllo sobre el respecte i la bona educació (...) xupa-xup i copet a l'esquena».²³ Diguem que, al fil narratiu, el mestre és senzillament la *pinça* humorística perquè el protagonista, nen o adolescent, brilli amb intensitat.

Si alguna característica té la vida dels mestres analitzats és que és d'una senzillesa considerable i, en alguns casos, aquesta humilitat en usos i costums va acompanyada de la soledat. Certament hi ha mestres dels que no en sabem massa coses al respecte —desconexem si alguns d'ells viuen en contextos molt o poc elitistes—, però hi ha detalls que

20. CREHUET, *op. cit.*, p. 94.

21. L'any 1945 es va fer unes votacions entre els nens madrilenys per saber quin era el seu personatge literari preferit i la guanyadora va ser Celia (CENDÁN PAZOS, *op. cit.*, p.175.).

22. Pseudònim de Encarnación Aragonese Urquijo (1886-1952).

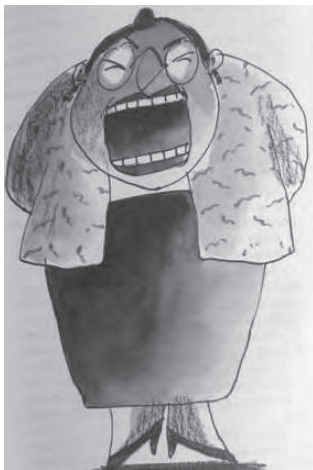
23. KINNEY, Jeff: *Diari del Greg: Atrapados en la nieve*, Barcelona, Empúries, 2012, pp. 67-68.

fan pensar que les seves vides són humils i, en alguns casos, explícitament humils: «El maestro, al quedarse sin casa y sin escuela, alquiló habitación en casa de la viuda y metió allí sus pocas cosas, pocas, algunos libros y ropa»²⁴ o Amalia Zapatero, la protagonista de *La profesora que feia faltes d'ortografia*, quan a la obra se'ns comenta que «No es podia permetre un allotjament més car» (Canals, 2014, p.12).²⁵ D'altra banda, i de forma prou evident en moltes obres, aquesta senzillesa va acompanyada de la soledat que, en alguns casos, es projecte vers l'afecte que senten pels seus deixebles: «la seva única família eren tots aquells alumnes que havia tingut durant gairebé quaranta anys de professió».²⁶

Curiosament hi ha un parell de casos de mestres enamorats. Un d'ells és el protagonista de *A la sombra del maestro* (1995) on es fa al·lusió a l'enamorament que viu amb una noia del poble. I, l'altre, és *La bruixa i el mestre* (2001) en el que ella, la bruixa, s'enamora perdudament d'un mestre fascinat per l'art de la narració oral. La qual cosa vol dir que, fer de mestre als contes, no està renyit del tot amb introduir algun afer amorós.

La imatge gràfica dels mestres: sintonia visual i narrativa.

Dels 48 mestres analitzats, n'hi ha un total de 11 que no tenen representació il·lustrada. En els llibres que sí hi és, els estils més predominants són el realisme i la caricatura, tot i que hi ha algun cas que trobem detalls estilístics diferenciats. Per exemple, a *La bruixa i el mestre* (2001), la il·lustradora Asun Balzola mostra el seu estil tan particular que l'acosta a

Imatge 3: Il·lustració feta per Emilio Uberuaga de la Sita Asunción a: LINDO, Elvira: *Los trapos sucios*, Madrid, Alfaguara, 1997.

Imatge 4: El mestre *humà* realitzat per Cornet per a: CREHUET, Pompeu: *Senyor Ruch, mestre d'estudi*, Barcelona, Baguñà, 1908.

24. FARIAS, *op. cit.*, p. 70.

25. CANALS, *op. cit.*, p. 12.

26. *Ibid.*, p. 15.

l'expressionisme. Malgrat tot, es fa certament difícil encasellar la il·lustració dels contes en determinats estils artístics com sí es fa habitualment en altres expressions donat el «escaso paralelismo entre las tendencias artísticas claras y definidas en la historia del arte y la expresión artística en la ilustración de la literatura infantil». ²⁷ Però en termes generals, trobem dos tipus de representacions visuals dels mestres. Uns, de caire molt realista, i, els altres, de caire caricaturesc. La qual cosa coincideix amb l'estil narratiu de l'obra. Si el text es pot considerar dins el gènere del realisme, la seva imatge, estilísticament parlant, n'és coherent. I, si el text, té un to humorístic, la imatge del mestre també s'hi adiu. Alguns exemples prou evidents d'aquesta sintonia els trobem amb *Sita*, la mestra del *Manolito Gafotas*. Emilio Uberuaga, uns dels il·lustradors més reconeguts al nostre país, en va fer un retrat que combina perfectament el to grotesc i humorístic del personatge:

La caricatura contribueix a reforçar aquesta sintonia humorística entre imatge i text. No cal dir que, dels llibres analitzats, en destaca un exemple fonamental en aquest estil – per la seva qualitat- com és el que trobem de la mà de Gaietà Cornet a *Senyor Ruch, mestre d'estudi* (1908), llibre i il·lustrador molt estudiat entre els experts. ²⁸

D'altra banda, val a dir que la relació de la imatge amb el text, en la majoria dels casos, és especificadora, és a dir, que és l'il·lustrador/a qui decideix l'aspecte físic del personatge, sent en molt poques ocasions l'autor qui diu com ha d'ésser.

Un apunt final: Què en fem de tot plegat?

Un podria caure en l'error que la literatura per a infants ha d'acomplir els propòsits de qualsevol acció pedagògica dissenyada amb una intencionalitat educativa explícita. Diem que és un error perquè, la literatura per a infants, i la literatura en general, és, per sobre de tot, una creació artística i, com a tal, no ha d'estar sotmesa a imperatius que la podrien malmetre, transformar-la en un instrument allunyat del potencial creador i artístic des del qual ha estat creada. No obstant, no som tan il·lusos per pensar que la literatura infantil no té, en certa manera, uns condicionants diferenciats dels de la literatura adulta atès, precisament, el públic al qual va destinada.

En qualsevol cas diem tot això perquè, del que n'estem convençuts, és que d'aquesta anàlisi no ens agradaria que se'n derivés la idea de tractar de modificar les obres de literatura infantil per tal de representar d'una manera diferent al mestre. Més *políticament correctes*, per entendre'ns. Les obres són com són, algunes amb més o menys qualitat, però la nostra pretensió no és *pedagogitzar* la literatura infantil. Però, pensant en *què en fem de tot plegat*, voldríem recordar que, en la nostra experiència a l'aula, la ficció ens ha ofert moltes vegades possibilitats molt suggerents de cara a la formació de mestres. I és la de mostrar a uns altres que exerceixen la mateixa professió que nosaltres hem triat. I, això, ja és un exercici molt sa. Els veiem en situacions reals o irreals. Algunes molt distants de nosaltres i pràcticament impossibles (*El maestro y el robot*, 1983) i d'altres molt més possibles (*Manolito Gafotas* o *El diari d'en Greg*). Veiem mestres que actuen, que

27. OBIOLS, *op. cit.*, p. 177.

28. CASTILLO, *op. cit.*, pp. 103-110 i BARÓ, Mònica; COLOMER, Teresa i MAÑÀ, Teresa (coords.): *El patrimoni de la imaginació: Llibres d'ahir, per a lectors d'avui*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2007, pp. 42-46.

senten, que ploren i riuen (o les dues coses a la vegada) que respiren, que renequen, que s'equivoquen, que fan el ridícul, o que són veritables mags de la transformació social. I això ens ajuda. Ens ajuda a pensar-nos, a projectar-nos, a entendre'ns millor. *Jo això no ho faria mai... o potser sí? A mi em passa això i em moro allà mateix...* Són coses que, potser, quan hem vist una pel·lícula o hem llegit un llibre, se'ns ha passat pel cap. És inevitable. És l'aprenentatge de model que, la ficció, sovint sap brindar mitjançant trames ubicades en espais i situacions molt peculiars. I nosaltres, lectors o espectadors, ho incorporem al nostra tarannà, d'una manera o altra. I aturar-se a rumiar-hi pensem que pot aportar grans beneficis als futurs mestres.

Conclusions

Una de les primeres conclusions a les que hem arribat amb el nostre treball és que costa trobar mestres a l'univers de la literatura infantil, la qual cosa ens fa pensar en que sovint, en la ficció, es cerquen espais i temps diferents a la nostra vida quotidiana i els infants no són una excepció. És molt més fàcil submergir-se en la ficció si aquesta ens trasllada a una nova dimensió, diferenciada de la vida real.

Una altra conclusió a la que hem arribat és que, els gèneres literaris no mostren relació amb les èpoques històriques. Humor o drama - com plorar o riure- semblen expressions literàries atemporals, tot i que, el registre narratiu sí que és molt diferenciat segons les èpoques. Per entendre'ns, seria impensable trobar el lèxic d'Elvira Lindo als anys 20 o a l'inrevés. Però el gènere, entès com a categoria general, no es concreta en un temps determinat.

Per un altre costat, hem constatat que hi ha una percepció força positiva de la figura del mestre. I, en alguns casos, destaca de forma molt evident, la seva vocació i l'afecte que senten pels seus alumnes expressat, és clar, de maneres diferents. De fet, aquesta visió concorda amb la idealitat comentada en aquest treball. Hi ha molts mestres que s'acosten a una idealitat i a un bon tarannà docent i, també, la seva manera de viure, amb humilitat i austeritat. D'altra banda, aquesta idealitat sovint va sincronitzada amb els bons desitjos, per part del docent, envers els seus deixebles en pro d'un futur millor. La qual cosa és evident quan el context dels alumnes és desafavorit.

Cal afegir que, quan aquesta idealitat no acompanya als mestres de les narracions analitzades, correspon a quan el personatge adquireix una funció de *pinça* narrativa que fa recaure amb força l'atenció del lector cap a una altra direcció i que acostuma a ser el protagonista infant o adolescent. És a dir, hi ha mestres ideals quan aquests, com a personatges, són un tema molt destacat a la novel·la o al conte. I no ho són quan l'interès de la trama n'és un altre i el mestre actua com a satèl·lit argumental.

Pel que fa a l'expressió visual dels mestres, hi ha una clara sintonia textual i artística. Drama i realisme s'expressen amb claus de realisme i, l'humor, mitjançant la caricatura. I n'és l'il·lustrador/a qui d'una forma majoritària és el responsable de la concreció física del personatge.

Per acabar, treballar amb la ficció, sense ànim de transformar-la, és una de les finalitats d'aquest treball. Mitjançant els textos literaris, un pot reflexionar sobre l'educació, en un marc insòlit, diferent: «la literatura describe y cuestiona realidades educativas, pero también en ocasiones crea realidades todavía inexistentes, y con ellas genera co-

nocimiento pedagógico proyectivo: conocimiento de cómo deberían ser las cosas de la educación». ²⁹ I no tenim cap dubte que *tafanejar* com són i què fan els mestres a la literatura infantil pot ajudar en aquest propòsit. Saber com volem ser i quines són les nostres finalitats com a professionals.

Bibliografia

Llibres:

- BARÓ, Mònica; COLOMER, Teresa i MAÑÀ, Teresa (coords.): *El patrimoni de la imaginació: Llibres d'ahir, per a lectors d'avui*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2007.
- BASSA, Ramon: *Literatura infantil, missatge educatiu i intervenció socioeducativa*, Palma de Mallorca, Publicacions de la Universitat de les Illes Balears, 1995.
- BRAVO-VILLASANTE, Carmen: *Historia de la literatura infantil española*, Madrid, Escuela Española, 1979.
- CASTILLO, Montserrat: *Grans il·lustradors catalans*, Barcelona, Barcanova, 1997.
- CENDÁN PAZOS, Fernando: *Medio siglo de libros infantiles y juveniles*, Madrid, Ediciones Pirámide, 1986.
- DESSAUW, Guy: *Historie des écoles*, Cedex, Éditions Petit à Petit, 2007.
- GARCÍA PADRINO, Jaime: *Libros y literatura para niños en la España contemporánea*, Salamanca, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1996.
- LOMAS, Carlos: *Érase una vez la escuela. Los ecos de la escuela en las voces de la literatura*, Barcelona, Graó, 2007.
- MANACORDA, Mario Alighiero: *Storia illustrata dell'educazione: Dall'antico Egitto ai giorni nostri*, Firenze, Giunti Gruppo Editoriale, 1992.
- OBIOLS SUARI, Núria: *Mirando cuentos. Lo visible e invisible en las ilustraciones de la literatura infantil*, Barcelona, Laertes, 2004.

Capítols de llibres:

- DURAN, Teresa: «Crehuet, Pomeu, Senyor Ruch, mestre d'estudi (1908)», en BARÓ, Mònica; COLOMER, Teresa i MAÑÀ, Teresa (coords.): *El patrimoni de la imaginació: Llibres d'ahir, per a lectors d'avui*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2007.
- TRILLA BERNET, J. «Pedagogías narrativas», en TRILLA BERNET, J.: *La aborrecida escuela. Junto a una pedagogía de la felicidad y otras cosas*, Barcelona, Laertes, 2002, pp. 141-157.

Articles:

- OBIOLS SUARI, Núria: «Profesores y adolescentes en el cine», *Making Of*, 88-89, pp. 7-25.
- TRILLA, Jaume; CARBONELL, Jaume: «La escuela en la literatura», *Cuadernos de Pedagogía*, 187, 1990, pp. 187-193.

29. TRILLA BERNET, J. «Pedagogías narrativas», en TRILLA BERNET, J.: *La aborrecida escuela. Junto a una pedagogía de la felicidad y otras cosas*, Barcelona, Laertes, 2002, p. 149.

Documents digitals:

BIMUS (Red de bibliotecas de museos: «Bibliotecas de museos» a: <http://bvpb.mcu.es/museos/es/consulta/registro.cmd?id=437177> [Consulta: 19 de febrer del 2015].

Llibres de literatura infantil analitzats:

- ANÓNIMO: *La cerda y el cerdito*, Barcelona, Sopena, 1940 (?).
- AMICIS, Edmondo de: *Corazón*, Madrid, Alba, 1970.
- CANALS, Cuca: *La profesora que feia faltes d'ortografia*, Barcelona, Edebé, 2014.
- CARABIAS ESCOTS, Ninfa: *Era Mèstra Pèpa*, Lleida, Pagès editors, 1999.
- CASAMAJOR, Gregori: *És dur ser mestre...*, Barcelona, Graó, 1997.
- CREHUET, Pompeu: *Senyor Ruch, mestre d'estudi*, Barcelona, Baguñà, 1908.
- DEL CAÑIZO, José Antonio: *El maestro y el robot*, Barcelona, Cruïlla, 1983.
- FARIAS, Juan: *A la sombra del maestro*, Madrid, Alfaguara, 1995.
- FORTÚN, Elena: *Celia en el colegio*, Madrid, Aguilar, 1934.
- GANGES, Montserrat: *Fem de mestre*, Barcelona, Combel, 2012.
- GUTMAN, Dan: *La mestra Flo no sap ni la o*, Barcelona, Brúixola, 2014.
- KINNEY, Jeff: *Diari del Greg: Un pringat total*, Barcelona, Empúries, 2009.
- Diari del Greg: El Rodrick mana*, Barcelona, Empúries, 2009.
- Diari del Greg: La crua realitat*, Barcelona, Empúries, 2010.
- Diari del Greg: Quina calda*, Barcelona, Empúries, 2010.
- Diari del Greg: Això és massa*, Barcelona, Empúries, 2010.
- Diari del Greg: Fes el teu propi llibre*, Barcelona, Empúries, 2010.
- Diari del Greg: Atrapados en la nieve*, Barcelona, Empúries, 2012.
- LANDA, Mariasun: *La bruixa i el mestre*, Barcelona, Barcanova, 2001.
- LINDO, Elvira: *Manolito Gafotas*, Madrid, Alfaguara, 1994.
- Pobre Manolito*, Madrid, Alfaguara, 1995.
- Los trapos sucios*, Madrid, Alfaguara, 1997.
- Manolito on the road*, Madrid, Alfaguara, 1998.
- Yo y el imbécil*, Madrid, Alfaguara, 1999.
- Manolito tiene un secreto*, Madrid, Alfaguara, 2002.
- MARINEL-LO, Manel: *Viaje alrededor de la clase*, Barcelona, Blas Camí, 1909.
- RIBA, Carles: *Els sis joans*, Barcelona, Joventud, 1928.
- RUSSELL, Rachel Renée: *El diario de Nikki.*, Barcelona, Molino, 2009.
- Diari d'una penjada 1*, Barcelona, Molino, 2010.
- Diari d'una penjada 2*, Barcelona, Molino, 2011.
- SOLER, Teresa: *La mestra Esperança*, Alzira, Bromera, 2004.
- TORRES, Federico: *Fiestas escolares*, Barcelona, Salvatella, 1948.